

УДК 338.43.01/.02

JEL Classification: B42; Q1

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202005022>

О.М. МОГИЛЬНИЙ, доктор економічних наук, професор

Аналітичний потенціал абстрактно-логічного методу дослідження у сфері аграрної політики

Мета статті - висвітлити аналітичний потенціал абстрактно-логічного методу дослідження аграрної політики в частині дотримання універсальної закономірності щодо відповідності аграрних відносин характеру і рівню розвитку продуктивних сил під час проведення земельних реформ та їх соціально-економічні наслідки.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження стали філософські засади пізнання діалектики економічної форми руху матерії, праці вчених з питань методології дослідження економічних явищ і процесів та алгоритму організації наукового пошуку. Монографічний метод застосовано для розкриття аналітичного потенціалу абстрактно-логічного методу дослідження аграрної політики у ретроспективі під кутом зору дотримання політико-економічної закономірності щодо відповідності аграрних відносин рівню й характеру розвитку продуктивних сил сільського господарства. Сходження від абстрактного до конкретного, системно-структурний та інші прийоми дозволили сформулювати мету статті, елементи наукової новизни, практичну значимість та висновки.

Результати дослідження. Висвітлено аналітичні можливості комплексного застосування прийомів абстрактно-логічного методу дослідження аграрної політики за останні півтора століття в контексті дотримання універсальної закономірності щодо адекватності аграрних відносин рівню і характеру розвитку продуктивних сил на селі внаслідок земельних трансформацій, які проводилися метрополіями в регіонах теперішньої України. За допомогою цього методу проаналізовано соціально-економічні й гуманітарні наслідки аграрної політики, спрямованої на ліквідацію приватних форм господарювання, радикальну зміну типів власності на сільськогосподарські угіддя в різні періоди аграрної історії та на сучасному етапі.

Елементи наукової новизни. Використання прийомів абстрактно-логічного методу на прикладі аграрної політики на теренах України в період її колоніальної залежності дало змогу виявити соціально-економічні й гуманітарні наслідки, викликані недотриманням закономірності стосовно адекватності виробничих відносин рівню і характеру розвитку продуктивних сил сільськогосподарської галузі.

Практична значущість. Матеріали можуть бути враховані розробниками аграрної політики під час опрацювання державних регуляторних актів, спрямованих на відкриття ринкового обігу прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення з метою уникнення гострої фази конфлікту соціально-економічних інтересів селян, товаровиробників, ОТГ, регіонів, суспільства і держави. Рис.: 1. Бібліогр.: 25.

Ключові слова: абстрактно-логічний метод; аграрні відносини; продуктивні сили; земельні реформи; ринковий обіг прав на земельні ділянки.

Могильний Олексій Миколайович - доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник НДВ соціально-трудових відносин, розвитку та аналітики статистичної звітності сільських територій Українського науково-дослідного інституту продуктивності агропромислового комплексу (м. Київ, пл. Солом'янська, 2)

E-mail: o.mogilnyi@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9802-1701>

Постановка проблеми. Аграрна політика завжди була, є і залишається однією із найскладніших об'єктів для наукового аналізу через особливості галузі, низку об'єктивних і суб'єктивних чинників. Практично неможливо здійснити порівняльний ретроспективний аналіз за періоди, коли окремі регіони

України перебували у складі різних імперій. Починаючи з 2000-х років розпочалась адаптація вітчизняної статистики до євростатівських методик організації статистичних спостережень і обробки даних та фізичне скорочення обсягу статистичних робіт. Суцільний перепис посівних площ було проведено ще у 1993 р., багаторічних насаджень - у 1998 р., а перепис худоби - станом на 1 січня 2006 р.

© О.М. Могильний, 2020

Для центральних органів державного управління, відповідальних за формування та реалізацію аграрної політики, сільське господарство є своєрідним «чорним ящиком». Фактично було ліквідовано місцеві управлінські структури аграрним сектором, які збирали й систематизували дані про стан посівів, їх структуру, чисельність поголів'я тварин, про хід реформ тощо. Під час чергової кампанії із дерегуляції підприємницької діяльності скасовано порядки, які давали змогу збирати, накопичувати й аналізувати інформацію про економічну активність господарюючих суб'єктів.

Нерідко відсутність достовірних статистичних даних підміняється спотвореною інтерпретацією процесів і явищ у сільському господарстві, яка свідомо нав'язується суспільству певними групами інтересів із рентоорієнтованою поведінкою. Особливо щодо беззаперечних конкурентних переваг агрохолдингових структур і невітійної перспективи фермерських господарств сімейного типу. Такі та подібні їм висновки можна підтвердити чи спростувати лише спеціальними польовими дослідженнями ефективності різних типів власності та форм господарювання за критеріями збалансованого сільського розвитку.

З урахуванням викладеного та незавершеності аграрних реформ, прийоми абстрактно-логічного методу (АЛМ) дослідження особливо затребувані, оскільки мають значний потенціал для аналізу, ідентифікації проблем аграрного сектору економіки і пошуку шляхів їх розв'язання. Важливо наголосити, що завдяки цьому діалектичному інструментарію і принципу історизму дослідниками тримається зв'язок з перебігом аграрних відносин в Україні та інших державах світу. Особливо це стосується історії земельних реформ та українського селянства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика наукових методів дослідження економічних явищ і процесів та їх діалектичних суперечностей широко представлена в наукових публікаціях, навчально-методичній літературі вітчизняних і зарубіжних авторів. Так, В.Г. Андрійчук [2], С.В. Мочерний [8] розглядають філософські засади та методологічні аспекти пізнання об'єктивної економічної реальності; О.В. Крушельницька [5], А.А. Мазаракі [3], С.С. Романенко [20], Г.С. Цехмістрова [25] присвятили свої праці, алгоритму організації

наукових досліджень; А.Г. Мельник [7] висвітлює окремі прийоми абстрактно-логічного методу; Л.І. Абалкін [1], Ю.М. Пахомов [10], Пол Хейне [23] та інші приділяють увагу формуванню економічного мислення і свідомості; І.В. Попович [11] усебічно розкриває можливості методики досліджень економіки сільського господарства.

Мета статті - висвітлити аналітичний потенціал абстрактно-логічного методу дослідження аграрної політики в частині дотримання універсальної закономірності щодо відповідності аграрних відносин характеру і рівню розвитку продуктивних сил під час проведення земельних реформ та їх соціально-економічні наслідки.

Виклад основних результатів дослідження. Філософський вимір. Діалектика, за класичним визначенням, відображає закономірності розвитку природи, суспільства і мислення, тоді як діалектичний метод виступає гносеологічним і логічним відбиттям усієї діалектики. Звідси, діалектику можна розглядати як засіб пізнання економічної форми руху матерії, певну сукупність прийомів і операцій з метою теоретичного відтворення економічної дійсності, закономірностей, суперечностей і принципів її розвитку. Одним з елементів діалектики слугує АЛМ дослідження (лат. «*abstractio*» - далекий від дійсності; давн.-гр. «*λόγος*» - поняття, вчення; гр. «*melhodos*» - шлях пізнання, теорія). Він передбачає відображення внутрішніх, сталих, суттєвих причинно-наслідкових зв'язків і відносин, виділяючи при цьому спільні риси й властивості конкретного об'єкта дослідження.

За допомогою АЛМ дослідження формулюються економічні поняття, категорії, закономірності, гіпотези, результати конкретних розвідок та опрацьовуються відповідні рекомендації, спрямовані на вдосконалення господарських практик. Він використовується на всіх етапах та ієрархічних рівнях наукового пошуку, являє собою один із вагомих інструментів під час вивчення суспільних явищ і процесів. Як властивість інтелекту людини, абстракція і логіка мислення еволюціонують у своїх властивостях, зв'язках і відношеннях, залежно від об'єктивної реальності. Вони сприяють виходу за рамки хибних стереотипів, усталених догм і уявлень, викликаних цитатно-коментаторським способом мислення. Процес мислення є предметом вивчення багатьох наук, зокрема, фі-

лософії, лінгвістики, психології, нейронауки, біології, соціології, досліджень в царині штучного інтелекту та ін.

Складові елементи діалектичного методу пізнання [8, с. 330-331], не механічно накладаються на економічні явища і процеси, а в кожному конкретному випадку набувають специфічних форм застосування. Вони мають органічно вплітатися в тканину економічного дослідження з метою пошуку істини й цілеспрямованого перетворення відносин з приводу виробництва, розподілу, обміну, нагромадження та споживання матеріальних і духовних благ. Застосовувані у системі, кожен із зазначених елементів діалектичного методу відіграє лише властиву йому роль у пізнанні, наприклад, економіки аграрного виробництва чи окремих етапів його розвитку.

Визначення АЛМ. І.В. Поповичем [11, с. 160] дано визначення АЛМ, яке «полягає в розчленуванні досліджуваного явища на складові частини, їх виділенні для виявлення якісних особливостей, у розумовому знаходженні першоджерела суті й розкритті закономірностей його розвитку, а потім в синтетичному переході від відстороненого першоджерела суті до складної і багатосторонньої конкретної форми явища».

Завдяки науковому АЛМ дослідження, виявляються причинно-наслідкові зв'язки між істотними елементами досліджуваної економічної системи, можливим стає теоретичне (умоглядне, абстрактне) узагальнення суті притаманних їй явищ, процесів і внутрішніх суперечностей через формулювання відповідних понять, категорії, принципів та закономірностей.

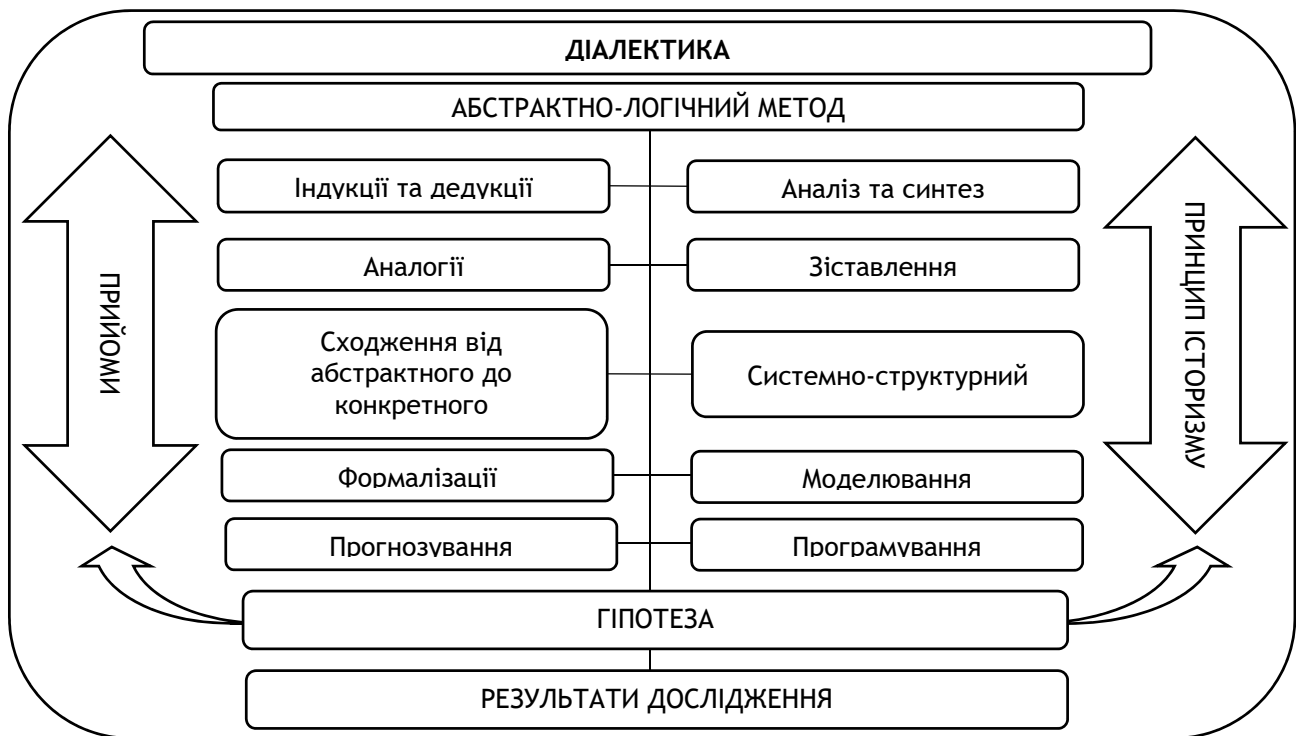
АЛМ дослідження використовується під час аналізу об'єкта, ідентифікації економічних проблем, формулювання та вибору шляхів їх розв'язання з метою унеможливлення загострення наявних суперечностей і доведення до конфліктного стану. Зрозуміло, що насамперед у процесі мислення ніби постають «абстракція» і «логіка». За їхньою участю формулюються категорії, поняття, принципи, економічні теорії та гіпотези, висновки й рекомендації. Це основний аналітичний апарат мислення дослідника. Адже в економіці, як відомо, неможливо скористатися тим інструментарієм (обладнання, прилади, реактиви та ін.), який широко застосовується в природничих науках.

Прийоми АЛМ дослідження. Спочатку з'ясуємо сутність самого «прийому». Серед його дефініцій в тлумачному словнику української мови знаходимо, що це «метод дослідження, вивчення чого-небудь; спосіб виконання або здійснення чого-небудь» [9, с. 702]. При цьому В.Г. Андрійчук [2, с. 93] обґрунтовує, що «прийом» в науковому сенсі має два значення: а) як спосіб пізнання, що є простим алгоритмом, легко застосовуваним на практиці і не передбачає етапів під час його реалізації; б) як елемент певного методу пізнання, в сукупності з іншими складовими надає йому певної цілісності.

Саме в такому значенні далі буде розглянуто кілька прийомів АЛМ дослідження. Адже коли дослідник володіє надто обмеженим арсеналом прийомів, то всі, навіть надскладні проблеми сприймаються дещо спрощено і прямолінійно, в одній площині. Як зазначив Абрахам Маслоу: «Той, хто працює молотком, має звичку вважати, що все навколо — це гвіздки».

За І.В. Поповичем [11, с. 161], АЛМ дослідження містить сукупність наукових прийомів: індукції й дедукції, аналізу і синтезу, аналогії, зіставлення, сходження від абстрактного до конкретного, системно-структурний, формалізації, моделювання, програмування та прогнозування. Розглянемо кожен із них у контексті аналізу аграрної політики в ретроспективі та її сучасних наративів. Для більшої аргументованості наводитимемо приклади застосування прийомів АЛМ дослідження переважно з історії аграрної політики України. Схематично складові АЛМ представлено на рисунку.

Гіпотеза - зв'язуюча ланка всіх стадій дослідження. Робочою гіпотезою монографії О.В. Ходаківської і О.М. Могильного «Селянське питання - від общинного землеволодіння до експансії агрохолдингів» [24, с. 85-87] стало припущення авторів про недотримання більшістю земельних реформ, які здійснено за останні півтора століття на території нинішньої України, універсальної (всезагальної) закономірності з позиції політико-економічного аналізу щодо відповідності аграрних відносин характеру і рівню розвитку продуктивних сил на селі. Такі трансформації не давали очікуваних результатів, а саме - підвищення інтегральної продуктивності задіяних факторів виробництва, нарощування конкурентоспроможності галузі та поліпшення добробуту селян.

Структурна модель абстрактно-логічного методу дослідження

Джерело: Сформовано автором за [11].

Завдяки використанню прийомів АЛМ дослідження соціально-економічних наслідків реформ аграрного сектору за досліджуваний період через призму діючих у той час норм земельних кодексів доведено, що земельні реформи, за винятком Столипінського періоду (1906-1911 рр.), не відповідали характеру і рівню розвитку продуктивних сил сільського господарства, оскільки не стимулювали, а, навпаки, гальмували реалізацію потенціалу людських, природних та економічних ресурсів.

Індукція і дедукція. Завдяки парним приемам дослідження аграрних відносин від вивчення окремих явищ до їх узагальнень, та від них до конкретних подій, висвітлено об'єктивні передумови необхідності проведення аграрних трансформацій на теперішніх землях України у різних історичних суспільно-політичних і соціально-економічних умовах.

Для підтвердження дієвості індукції і дедукції звернемося до визначальних ознак (явищ) політичної й соціально-економічної ситуації, що передувала скасуванню кріпосного права. Незважаючи на спротив великих землевласників, царський уряд Росії підштовхували до цього доленосного кроку як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. До об'єктивних віднесено низьку продуктивність сільськогосподарської праці в общині,

занепад частини поміщицьких маєтків, безправність кріпосних селян, значне зубожіння й критичне розшарування селянських дворів за майном і доходами тощо. До суб'єктивних - повсюдне невдоволення селян своїм політико-правовим та майновим станом, що постійно виливалося в масові мирні бунти і збройні повстання, нищення панських маєтків і майна, критику общинно-кріпосного ладу лідерами думок, передовою інтелігенцією в середині самої Росії та вплив західноєвропейських філософських ідей «природного права», які заперечували рабство, а також економічних праць, у т. ч. Адама Сміта про конкурентні переваги фермерських господарств.

У сукупності цих та інших чинників, очевидно для царського уряду й ідейного прошарку російського суспільства, постала необхідність розкриття потенціалу прогресивнішого, порівняно з феодалізмом, капіталістичного ладу на селі, що сприяло підготовці та проведенню земельної реформи. Узагальнюючи основні маркери політичної й соціально-економічної ситуації того періоду можна припустити, що общинне землеволодіння і аграрні кріпосні відносини вже не відповідали прогресивному характеру розвитку продуктивних сил, які об'єктивно зароджувалися в надрах віджилого феодалізму [24, с. 18-19].

Аналіз і синтез. Аграрні відносини складаються з суб'єктів господарювання і об'єктів привласнення засобів виробництва та його результатів, ринкової інфраструктури, організацій, формальних і неформальних інституцій тощо. Продуктивні сили сільськогосподарського виробництва формуються у процесі цілеспрямованої взаємодії людської праці, засобів виробництва, технологій, фінансового капіталу, природних ресурсів (земельних, водних, енергії сонця і вітру, біорізноманіття), науки, знань, інформації та інших факторів. Складові аграрних відносин і продуктивних сил, як правило, аналізуються умовно відокремлено, оскільки мають притаманні лише їм властивості та закономірності розвитку. Проте в результаті синтезу провідна роль у розвитку аграрного сектору відведена активнішій і динамічнішій стороні способу виробництва - продуктивним силам. Постійно удосконалюючись, засоби сільськогосподарського виробництва на певному етапі зумовили появу інституту приватної власності, в т.ч. на земельні ділянки, юридичне відособлення й господарську самостійність виробників, поділ праці, галузеву спеціалізацію та ринку як суспільного явища.

Аграрні відносини завдяки зворотному зв'язку також справляють як стимулюючу, так і гальмівну функцію стосовно продуктивних сил. У цьому полягає суть діалектичної суперечності між ними: при цьому мають зберігатися окремі позитивні елементи (сторони), і заперечуються застарілі (віджилі), що не пройшли перевірку оновленою практикою. Так відкривається простір для появи нових закономірностей процесу розвитку аграрної сфери.

Прийом аналогій. Він може застосуватися за умови подібності двох чи більше ознак явища (події), яке вивчається, і можливий логічний висновок про подібність певних ознак і властивостей щодо інших явищ (подій) як у часі, так і в просторі. Упродовж тривалого історичного періоду землі сучасної України входили до складу Великого Литовського князівства, Речі Посполитої, Російської і Австро-Угорської імперій, СРСР, побували під окупацією нацистської Німеччини. Проте для всього колоніального періоду аграрних відносин характерними були, крім національно-визвольної боротьби українських селян, також відстоювання приватного права на земельні ділянки; зміна форм

землеволодіння та землекористування; розшарування селянських господарств за розмірами земельних наділів і майновим станом; відстала система землеустрою, примітивні технології в рослинництві та тваринництві; переважно екстенсивний розвиток сільського господарства тощо. Із цього випливає загальний висновок щодо аналогії (подібності) соціально-економічного стану селянства і рівня розвитку галузі того періоду: еволюційні етапи становлення і розвитку аграрної сфери змінювалися революційно-насильницькими кампаніями, волюнтаризмом та ще більшим національним пригнобленням й економічною експлуатацією українських селян різними метрополіями «за правилами і без правил» [24, с. 169].

Прийом зіставлення. Це спосіб, завдяки якому виявляються відмінності нових економічних категорій порівняно з відомими раніше. Нерідко порівнюються дані позитивної аграрної економіки (якою вона є) із нормативною (якою має бути). Наприклад, нині серед науковців, політиків і практиків поширена думка, що інтегральним наслідком переходу до ринкових відносин, приватної власності на фактори сільськогосподарського виробництва та його результатів стало формування «багатоукладної системи господарювання». При цьому ніби ігнорується історія аграрних відносин, де однією з передумов побудови соціалізму на селі було подолання «багатоукладності». Як відомо, станом на 1920-ті роки існували п'ять укладів: патріархальне господарство (феодалізм), дрібне товарне виробництво (зародження капіталістичних відносин), приватногосподарський капіталізм, державний капіталізм і соціалізм. Директивними актами й примусово-репресивними діями партійно-каральних органів стосовно одноосібних селянських господарств насаджувався єдиний уклад економічних відносин на селі - соціалістичний. Це завдання виконали достроково, про що й було оголошено на XIII з'їзді ВКП (б) у березні 1939 року.

З метою неупередженого оцінювання актуальності тих чи інших агроекономічних категорій маємо додатково застосувати діалектичний принцип історизму. Він фокусує увагу на тому, що позаісторичні категорії позбавлені наукового сенсу. Це такий же нонсенс як політична економія без відповідного понятійно-категоріального апарату. Категорія «багатоукладність» має історично

зумовлений, тобто минуший характер, оскільки виникла й застосовувалася в іншій суспільно-політичній і економічній ситуації, тобто 100 років тому. Вона докорінно відрізняється від нинішньої організаційно-правової структури базової галузі економіки. «Багатоукладність» виникла як суто партійно-ідеологічне виправдання насильства над селянами й «узаконення» ліквідації приватних одноосібних форм господарювання на селі. Натепер у сільському господарстві України функціонує змішана система господарювання. Утворено мікро-, малі-, середні- та великі за розмірами активів підприємства з домінуючим приватним типом власності та різноманітними організаційно-правовими формами господарювання [24, с. 92-100]. Викладені доводи із використанням прийому зіставлення АЛМ, на нашу думку, спростовують тезу, за якою «багатоукладність» слугує ознакою нинішнього інституційно-правового й соціально-економічного стану сільського господарства.

Сходження від абстрактного до конкретного. Важливий елемент абстрактно-логічного інструментарію та діалектичного методу і діалектики як науки. Цей прийом передбачає дотримання законів логіки, принципу єдності історичного і логічного та можливість перевірки на практиці достовірності абстрактних форм мислення. Про абстрактний підхід у дослідженнях сутності економічних явищ і процесів вже йшлося раніше, тож зосередимося на його органічному поєднанні з категорією «конкретне». Це також результат наукового економічного мислення, яке сприймає об'єкт дослідження в максимально доступній для аналізу багатогранності його форм, сторін, властивостей, ознак тощо. Умовно розділивши об'єкт на взаємопов'язані елементи, а останні - на властиві їм компоненти і далі синтезувавши завдяки сходженню від абстрактного до конкретного в процесі економічного мислення, отримуємо принципово нові знання про об'єкт дослідження.

Конкретними об'єктами пізнання можуть бути як відносно прості економічні категорії (товар, гроші, ціна, прибуток, відсоток і т.ін.), так і складніші явища й процеси (економічна циклічність, інфляція, безробіття тощо). Конкретне будь-якого рівня абстрактного поділу, у свою чергу, виступає елементом конкретного феномену вищого порядку, яке також слугує складовою ще вищого за ієрархією об'єкта

пізнання, і т.д. Прийом поділу цілого на його складові частини має здійснюватися не довільно, а з дотриманням загальних законів логіки економічного мислення - визначеність, несуперечність, послідовність і обґрунтованість, урахувавши генезу, розвиток і занепад явища (процесу). Так можна уникнути еkleктичності (грец. *εκλεκτός*, «вибраний», *εκλέγω*, «обирати»), тобто механічного або штучного поєднання різнорідних, органічно несумісних елементів.

Важливість дотримання цього прийому для науки і практики прослідкуємо на визначенні категорії «земельні відносини». Згідно з чинним Земельним кодексом України [4] - це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею. Звідси випливає, що до певної міри їх штучно обмежено відносинами власності на земельні ділянки. Такий однобічний підхід справедливо критикується фахівцями земельного права [21].

На їхню думку, земельними слід визнавати, крім відносин економічної власності, «ще багато інших різновидів суспільних відносин: відносини із охорони та відтворення земель, здійснення управління у сфері земельних відносин, юридична відповідальність за земельні правопорушення тощо». Отже, до складу земельних відносин мають увійти також суспільні відносини щодо використання, охорони та відтворення родючості земельних ділянок (землі).

Із позиції дотримання прийому сходження від абстрактного до конкретного законодавець, крім відносин власності на земельні ділянки, не врахував інших не менш важливих елементів земельних відносин, пов'язаних з охороною довкілля та відтворенням родючості ґрунтів, управлінням земельними ресурсами тощо. Не передбачено дієвих механізмів матеріальної і юридичної відповідальності за завдані збитки власникам земельних ділянок господарюючими суб'єктами під час землекористування та інше.

Системно-структурний прийом. Широко використовується в науці і практиці, оскільки передбачає комплексне вивчення об'єкта з метою його перетворення або вдосконалення. Завдяки цьому прийому на основі аналізу опрацьовуються програми соціально-економічного розвитку країни, регіонів, об'єднаних територіальних громад, а також розробляються стратегії різних видів діяльності та окремих напрямів аграрної по-

літики. Не дотримуючись цього прийому, важко уявити науково обґрунтоване визначення пріоритетних завдань, цілей розвитку, опрацювання механізму й інструментів їх реалізації, встановлення проміжних і завершальних критеріїв виконання та спрогнозувати можливі фактори ризику.

Аналіз аграрної політики дає велику поживу для роздумів з приводу дотримання цього прийому. Аграрні реформи в Україні справедливо вважаються половинчастими і не завершеними, навіть через 30 років від їх початку. Постановою Верховної Ради УРСР «Про земельну реформу» від 18 грудня 1990 р. усі землі були оголошені об'єктом земельної реформи [18]. Проте Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» було прийнято у березні 2020 р. [12].

Через нехтування системно-структурним комплексним підходом до проведення аграрної реформи маємо не менш системні деструктивні перекося в галузі сільського господарства, спостерігається сімейне безробіття і соціальна незахищеність вимушено самозайнятих осіб працездатного віку, колишніх колгоспників і працівників радгоспів. У пореформений період значно погіршилися добробут і стандарти життя сільських домогосподарств. Особливе занепокоєння викликає якість освітніх, медичних, культурних, інформаційно-комунікаційних, адміністративних, житлово-комунальних та інших життєзабезпечуючих послуг, відповідальних за формування людського капіталу. В кінцевому підсумку, це призвело до критичного рівня трудової еміграції соціально активного населення. Загострилися хронічні негаразди - гуманітарна, демографічна та екологічна кризи. За роки відновлення незалежності та суверенітету з мапи України офіційно зникло майже 500 сіл. Невідомо, скільки їх існує лише на папері й потребує лише формальних процедур виключення з реєстру адміністративно-територіального устрою держави. Отже, реформувавши колгоспно-радгоспну систему господарювання в пошуках віртуального «ефективного власника», по-суті не було передбачено найнеобхідніших умов для становлення реального українського господаря на землі.

Прийоми формалізації і моделювання. Формалізація соціально-економічних явищ і процесів - це «вид знакового моделювання,

за допомогою якого їх суть фіксується, передається знаком, або комбінацією знаків і, що найголовніше, до цієї комбінації знаків ставляться як до самого явища чи процесу» [22].

Прийоми формалізації і моделювання можуть поєднуватися під час дослідження певних економічних явищ і процесів. Залежно від мети аналізу, наявних обмежень та вибору варіантів вирішення задач існує безліч моделей. На мікрорівні це можуть бути граничні, рівноважні, раціоналістичні, оптимізаційні тощо. На макроекономічному зрізі аналізу виокремлюють економіко-математичні, абстрактно-теоретичні, конкретні, статичні й динамічні, рівноважні та не рівноважні, відкриті й закриті, інституціональні та інші моделі. На всіх ієрархічних рівнях управління економічних систем моделі можуть бути в описовій формі, інституціональні, наочно представлені як графіки і рисунки.

Узагальнення сутності певних явищ і є процесом формалізації та моделювання з використанням логічних висновків і рекомендацій. Важливо при цьому не втрачати соціально-економічний зміст, встановити генезис, етапи розвитку і з'ясувати діалектичні суперечності об'єкта дослідження. Адже економічне життя набагато складніше за будь-які умоглядні (вигадані) конструкції, а тому вони далеко не завжди витримують перевірку практикою.

За приклад абстрактно-теоретичного моделювання розвитку аграрної політики у сфері земельних відносин слугують узагальнені пропозиції з питань обігу прав на землі сільськогосподарського призначення, що активно обговорювалися науковцями, політиками й аграріями під час дії мораторію у 2001-2020 рр., та які нами систематизовано у вигляді чотирьох моделей. Перша - передбачала продовження мораторію на купівлю-продаж угідь, друга - пов'язана із запровадженням ринкового обігу земель у формі продажу прав оренди, третя - містила заходи щодо запровадження ліберального ринкового обігу земельних ділянок і четверта - поетапне запровадження ринкового обігу земель приватної, державної і комунальної власності. Кожна модель супроводжувалася описом можливих ризиків, позитивних і негативних сторін, переліком основних вигодонабувачів та кінцевих стейкхолдерів [24, с. 144-147].

Як зазначалося раніше, на час підготовки цієї публікації відповідний закон вже прийнято. Перше ознайомлення з його нормами нібито дає підстави для висновку про реалізацію четвертої моделі поетапного запровадження ринкового обігу прав на земельні ділянки приватної власності: з 1 липня 2021 р. зможуть купувати громадяни України, але не більше 100 га в одні руки; з 1 січня 2024 р. - громадяни і юридичні особи України, загальною площею не більше 10 тисяч га; іноземні фізичні і юридичні особи не матимуть права на придбання земель цієї категорії до проведення всенародного референдуму.

Позитивне те, що нарешті знято мораторій на право розпоряджатися земельними ділянками селянами, які отримали їх під час реформування колгоспів і радгоспів. Водночас, на думку експертів, запуск ринку земель сільськогосподарського призначення у такій моделі поетапності відкриває своєрідну «скриньку Пандори». По-перше, не передбачено обмеження участі в земельних транзакціях «пов'язаних осіб», по-друге, не враховано граничні площі на рівні ОТГ, районів і областей, по-третє, заборону на купівлю земель сільськогосподарського призначення іноземцями можна обійти, застосувавши інститут «довірчого управління» та інші прогалини в законодавстві; по-четверте, потребує удосконалення порядок консолідації земельних ділянок для безперешкодного технологічного обробітку й дотримання рекомендованих наукою сівозмін; по-п'яте, не передбачається створення іпотечної установи (земельного банку), орієнтованої на обслуговування сімейних ферм і середніх за розмірами аграрних активів господарств. Ці та інші законодавчі шпарини заохочуватимуть недобросовісних гравців до нових земельних обороток, що потягне за собою ще більший сплеск земельного рейдерства. На думку експертів, відкривається широкий простір для «пірань», чий заробіток будуватиметься на штучному створенні шахівниць або «відкушуванні» частини земельних площ нинішніх орендарів [6]. Нарешті останнє - як завжди, воза поставлено попереду волів, адже немає науково обґрунтованої, суспільно узгодженої і зрозумілої громадянами відповіді на ключове запитання - який аграрний устрій матиме Україна через 30-50 років із запровадженням земельного ринку.

Прогнозування і програмування. Це форми непрямого державного впливу і регулювання економіки різних рівнів управління, які доповнюють дію ринкових стимуляторів господарюючих суб'єктів, орієнтуючи їхню поведінку на суспільно значимі пріоритетні види діяльності. Зазначені прийоми базуються на закономірностях розвитку економічних явищ і процесів та визначають напрями державної, в т.ч. аграрної політики з урахуванням впливу політичних, економічних та інших факторів й очікуваних тенденцій у перспективі. Не всі фактори ризику, як і «чорних лебедів», чи «ефект метелика», можна передбачити, але вони також мають закладатися до групи явищ непереборної сили.

Розрізняють пошукове або теоретико-пізнавальне прогнозування (аналіз і опис можливих способів розв'язання проблем, які настануть), та нормативне або управлінське (визначення кількох сценаріїв розвитку подій). Цілі програмування реалізуються через відповідний організаційно-економічний механізм. Формування змісту програми залежить від її правового статусу, що визначається законодавчими актами [7, с. 93-94, 105-106].

Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 року № 1602-III [14] дано визначення цим категоріям і принципам, на яких базується процес державного прогнозування, та часовим періодам, на які розробляються такі документи. Зокрема показники прогнозу економічного і соціального розвитку України на короткостроковий період (до 5 років) використовуються для розроблення державних цільових програм та з метою оцінювання надходжень і видатків Державного бюджету України. Порядок їх розроблення, затвердження і виконання визначається Законом України «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 року № 1621-IV [16].

Постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 року № 106 «Про затвердження Порядку розроблення й виконання державних цільових програм» [17] окреслено процедуру їх ініціювання, розроблення та громадське обговорення відповідних концепцій. Передбачені також державна експертиза, стратегічна екологічна оцінка проєкту програми, організація виконання завдань і

заходів, контроль за її виконанням, підготовка проміжних, щорічних та заключного звітів.

До категорії «інших програм» віднесено також програми підтримки окремих галузей національної економіки, що розробляються, як правило, на один рік із скеруванням коштів державного бюджету. Законом України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14 листопада 2019 року № 294-IX [15] на програми підтримки сільського господарства і агропромислового комплексу заплановано суму 4 млрд грн.

На виконання цього Закону урядовим рішенням передбачено цільове спрямування коштів за шістьма програмами: 1) розвиток тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції; 2) фінансова підтримка розвитку фермерських господарств; 3) часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва; 4) фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів; 5) фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства; 6) надання сімейним фермерським господарствам додаткової фінансової підтримки через механізм доплати на користь застрахованих осіб - членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [13].

На наступному етапі Міністерство розвитку економіки, торгівлі і сільського господарства України своїми наказами здійснює розподіл коштів за окремими програмами та порядок їх використання підприємствами різних типів власності та форм господарювання з подальшим адмініструванням і аналізом щодо цільового й ефективного використання. До цього долучаються також спеціально уповноважені контролюючі органи в центрі та на місцях.

Виконання програм залежить від вчасності їх розроблення й доведення до потенційних реципієнтів, складності адміністрування, готовності товаровиробників з тих чи інших причин брати на себе певні зобов'язання у форматі державно-приватного партнерства, наявності достатнього обсягу коштів для претендентів та інших обмежень. Стосовно обізнаності аграріїв щодо майбутніх програм державної аграрної політики ситуація може поліпшитися лише у разі переходу України на середньострокове бю-

джетне планування. Під час підготовки цієї публікації відповідні зміни до бюджетного кодексу було прийнято (реєстр. номер 2543 від 18.09.18) [19].

Висновки. Аграрна політика – це складова суспільних відносин. Щоб зрозуміти її природу, пізнати внутрішні механізми дії, запропонувати оптимальні шляхи розв'язання проблем, які виникають на кожному історичному етапі відтворення сільськогосподарського виробництва, потрібен діалектичний підхід і науковий світогляд. Лише застосовуючи весь арсенал загальнонаукових (філософських), спеціальних (економічних) та особливих (конкретного дослідження) методів пізнання на різних ієрархічних щаблях складності системи можна наблизитися до розкриття об'єктивних причинно-наслідкових зв'язків певних явищ і процесів, виявлення внутрішніх суперечностей та шляхів їх подолання «творчим руйнуванням» за критеріями Йозефа Шумпетера.

Переваги аналітичного апарату абстрактно-логічного методу проявляються в ситуації, коли найдосконаліший економетричний чи математичний інструментарій не достатній для того, щоб дослідити діалектику взаємозаперечення і взаємовпливу багатфакторних причинно-наслідкових зв'язків. На прикладі ретроспективного аналізу аграрної політики за останні півтора століття на теренах сучасної України частково розкрито наукові й прикладні можливості цього методу дослідження. З'ясовано загрозу необізнаності з аграрною історією України, що неодмінно проявиться деструктивністю соціально-економічних наслідків земельних реформ, спричинених невідповідністю аграрних відносин характеру й рівню розвитку продуктивних сил. Зазначену невідповідність розглянуто на різних етапах аграрної історії України, в умовах: розпаду общинно-кріпосного ладу; створення одноосібних господарств фермерського типу; примусового усупільнення (колективізації) сільськогосподарських угідь, інших засобів виробництва та його результатів; реформування одержавленої колгоспно-радгоспної системи і створення змішаної системи господарювання з домінуванням приватної власності на ресурси й експансією агрохолдингових структур. Звісно, соціально-економічні трансформації на селі характеризуються певною тяглістю й наступністю явищ і процесів. Вони не були одномоментним актом, не ма-

ли чітких часових меж. У перехідний період від віджилого до модернізованого способу сільськогосподарського виробництва вони співіснують як би паралельно. Проте, завдяки так званим «вбивчим застосункам» долається опір фаворитів системи з рентоорієнтованою поведінкою на користь наступного етапу розвитку.

Перекося у взаємодії аграрних відносин і продуктивних сил на селі також можна пояснити необхідністю радикальної зміни існуючої парадигми, інституційними бар'єрами між напрацюваннями агроелектронічної нау-

ки, аграрною політикою і механізмами реалізації її пріоритетів. Це своєрідний «бермудський трикутник», у якому нерідко зникають проривні ідеї науковців, прогресивні плани урядів щодо їх втілення в життя та бажання виконавців на місцях. На нашу думку, одним із шляхів виходу з цієї «інституційної пастки» вбачається політико-економічний синтез надбань сучасної агроелектронічної науки, обґрунтованої аграрної політики та фахового публічного управління за стрижневої умови - тримання у фокусі історичних уроків земельних реформ.

Список бібліографічних посилань

1. *Абалкин Л. И.* Новый тип экономического мышления. Москва : Мысль, 1987. 191 с.
2. *Андрийчук В. Г.* Сутнісний аспект методології наукових досліджень. *Економіка АПК*. 2016. № 7. С. 87-93.
3. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, апробація) : навч. посіб. ; за ред. А. А. Мазаракі. 2-ге вид., доп. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. 296 с.
4. Земельний кодекс України від 25 жовтня № 2768-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.05.2020).
5. *Крушельницька О. В.* Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 206 с.
6. *Максим Мартинюк.* Черга за порятунком. *Дзеркало тижня*, 14 трав. 2020 р. URL : <https://dt.ua>.
7. *Мельник А. Г.* Прогнозування економіки. Програмування / Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 3 / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2002. 952 с.
8. *Мочерний С. В.* Метод економічної теорії. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 2 / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2001. 848 с.
9. *Новий тлумачний словник української мови у 4-х т. Т. 2.* Київ : Акоїт, 1998. 943 с.
10. *Пахомов Ю. Н.* Новый стиль экономического мышления. Киев : Общество «Знание» УССР, 1985. 48 с.
11. *Попович И. В.* Методика экономических исследований в сельском хозяйстве. 3-е изд., перераб. Москва : Экономика, 1977. 224 с.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення : Закон України від 31 березня 2020 року № 552-IX. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.05.2020).
13. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 77 : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 лютого 2020 року № 109. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 19.05.2020).
14. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23 березня 2000 року №1602-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.05.2020).
15. Про Державний бюджет України на 2020 рік : Закон України від 14 листопада 2019 року №294-IX. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.05.2020).
16. Про державні цільові програми : Закон України від 18 березня 2004 року №1621-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.05.2020).
17. Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 року №106. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.05.2020).

References

1. Abalkin, L.I. (1987). Novij tip jekonomicheskogo myshlenija [A new type of economic thinking]. Moskva: Mysl' [In Russian].
2. Andriichuk, V.H. (2016). Sutnysnyi aspekt metodolohii naukovykh doslidzhen [The conceptual aspect of scientific research methodology]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 87-93 [In Ukrainian].
3. Mazaraki, A.A., et al. (2011). Ekonomichni doslidzhenia (metodolohiia, instrumentarii, aprobatsiia) [Economic research (methodology, tools, testing)]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [In Ukrainian].
4. Zemelnyi kodeks Ukrainy vid 25 zhovtnia #2768-III. [The Land Code of Ukraine from 25 oct. No. 2768-III]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> (data zvernennia: 19.05.2020). [In Ukrainian].
5. Krushelnytska, O.V. (2006). Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen [Methodology and organization of scientific research]. Kyiv: Kondor [In Ukrainian].
6. Martyniuk, Maksym (2020). Cherha za poriatunkom [Queue for rescue]. *Dzerkalo tyzhnia*, 14 trav. Retrieved from: <https://dt.ua>. [In Ukrainian].
7. Melnyk, A.H. (2002). Prohnozuvannia ekonomiky. Prohramuvannia. Ekonomichna entsyklopediia: u 3-kh t. T. 3 [Economic forecasting. Programming. Economic Encyclopedia: in 3 vols. Vol. 3]. S. V. Mochernyi (Ed.). Kyiv: VTs «Akademiia» [In Ukrainian].
8. Mochernyi, S.V. (2001). Metod ekonomichnoi teorii. Ekonomichna entsyklopediia: u 3-kh t. T. 2 [Economic forecasting. Programming. Economic Encyclopedia: in 3 vols. Vol. 2]. S. V. Mochernyi (Ed.). Kyiv: VTs «Akademiia» [In Ukrainian].
9. Novyi tлумачnyi slovnyk ukraïnskoi movy u 4-kh t. T. 2. [New explanatory dictionary of the Ukrainian language in 4 volumes. Vol. 2]. (1998). Kyiv: Akoit [In Ukrainian].
10. Pahomov, Ju.N. (1985). Novyj stil' jekonomicheskogo myshlenija [New style of economic thinking]. Kiev: Obshchestvo «Znanie» USSR [In Russian].
11. Popovich, I.V. (1977). Metodika jekonomicheskikh issledovanij v sel'skom hozjajstve [Methods of economic research in agriculture]. Moskva: Jekonomika [In Russian].
12. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo umov obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia: Zakon Ukrainy vid 31 bereznia 2020 roku #552-IX [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Conditions of Circulation of Agricultural Land: Law of Ukraine of March 31, 2020 No. 552-IX]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [In Ukrainian].
13. Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 liutoho 2017 r. # 77: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 liutoho 2020 roku # 109 [On amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 8, 2017 No. 77: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 19, 2020 No. 109]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [In Ukrainian].

18. Про земельну реформу : Постанова Верховної Ради УРСР від 18 грудня 1990 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.05.2020).

19. Проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо правового підґрунтя для запровадження середньострокового бюджетного планування). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.05.2020).

20. Романенко С. С. Методологія і методи наукового дослідження. Київ : ІЕЕСУ, 2003. URL : <https://www.google.com>.

21. Стаття 2 «Земельні відносини». URL : <https://legalexpert.in.ua/komkodeks> (дата звернення: 17.05.2020).

22. Формалізація як метод логіки. URL : <http://philosophy.univ.kiev.ua> (дата звернення: 19.05.2020)

23. Хейне Пол. Экономический образ мышления / пер. с англ. Москва : Изд-во «Каталаксия», 1997. 704 с.

24. Ходаківська О. В., Могильний О. М. Селянське питання - від общинного землеволодіння до експансії агрохолдингів : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2020. 184 с.

25. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Ун-т туризму, економіки і права. Київ : Слово, 2003. 240 с.

14. Pro derzhavne prohozuvannia ta rozroblennia prohram ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23 bereznia 2000 roku # 1602-III [About the state forecasting and development of programs of economic and social development of Ukraine: the Law of Ukraine of March 23, 2000 No. 1602-III]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [In Ukrainian].

15. Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2020 rik: Zakon Ukrainy vid 14 lystopada 2019 roku #294-IX [On the State Budget of Ukraine for 2020: Law of Ukraine of November 14, 2019 No. 294-IX]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [In Ukrainian].

16. Pro derzhavni tsilovi prohramy: Zakon Ukrainy vid 18 bereznia 2004 roku #1621-IV [About the state target programs: Law of Ukraine of March 18, 2004 No. 1621-IV]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [In Ukrainian].

17. Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia ta vykonannia derzhavnykh tsilovykh prohram: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31 sichnia 2007 roku #106. [On Approval of the Procedure for the Development and implementation of state target programs: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 31, 2007 No. 106]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [In Ukrainian].

18. Pro zemelnu reformu: Postanova Verkhovnoi Rady URSR vid 18 hrudnia 1990 r. [On Land Reform: Resolution of the Verkhovna Rada of the USSR of December 18, 1990]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [In Ukrainian].

19. Proiekt Zakonu pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy (shchodo pravovoho pidgruntia dlia zaprovadzhenia serednostrokovoho biudzhethnoho planuvannia) [Draft Law on Amendments to the Budget Code of Ukraine (on the legal basis for the introduction of medium-term budget planning)]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [In Ukrainian].

20. Romanenko, S.S. (2003). Metodolohiia i metody naukovooho doslidzhennia [Methodology and methods of scientific research]. Kyiv: IEESU. Retrieved from: <https://www.google.com> [In Ukrainian].

21. Stattia 2 «Zemelni vidnosyny» [Article 2 "Land relations"]. Retrieved from: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks> [In Ukrainian].

22. Formalizatsiia yak metod lohiky [Formalization as a method of logic]. Retrieved from: <http://philosophy.univ.kiev.ua> [In Ukrainian].

23. Hejne, Pol. (1997). Jekonomicheskij obraz myshlenija [Economic way of thinking]. Moskva: Izd-vo «Katalaksija» [In Russian].

24. Khodakivska, O.V., Mohylnyi, O.M. (2020). Selianske pytannia. Vid obshchynnoho zemlevolodinnia do ekonomichnykh ahrokholdnyhiv [The peasant question. From communal land ownership to economic agroholdings]. Kyiv: NNTs «IAE» [In Ukrainian].

25. Tsekhmistrova, H.S. (2003). Osnovy naukovykh doslidzhen [Basics of the scientific research]. Kyiv: Un-t turizmu, ekonomiky i prava. Kyiv : Slovo [In Ukrainian].

Mohylnyi O.M. The analytical potential of the abstract-logical research method in the field of agricultural policy

The purpose of the article is to highlight the analytical potential of the abstract-logical research method of agrarian policy in terms of compliance with the universal laws of the conformity of agrarian relations to nature and level of productive forces development during land reforms and their socio-economic consequences.

Research methods. The theoretical basis of the study was the philosophical foundations of knowledge of the dialectics of the economic form of the matter motion, the works of scientists on the methodology of studying economic phenomena and processes, and the algorithm for organizing scientific research. The monographic method is used to unleash the analytical potential of the abstract-logical method of studying agricultural policy in retrospect from the point of view of observing the universal pattern of matching agricultural relations to the level and nature of the development of agricultural productive forces. The ascent from the abstract to the concrete, systemic-structural, and other techniques allowed us to formulate the purpose of the article, the elements of scientific novelty, practical significance, and conclusions.

Research results. The analytical possibilities of the complex application of the methods to the abstract-logical method of studying agricultural policy over the past century and a half are highlighted in the context of observing a universal pattern regarding the adequacy of agricultural relations to the level and nature of the development of productive forces in the countryside as a result of land transformations carried out by various metropolises in the regions of modern Ukraine. Using this method, the socio-economic and humanitarian consequences of the agrarian policy aimed at a radical change in ownership of agricultural land at different periods of agricultural history and at the present stage are analyzed.

Scientific novelty. Using the abstract logical method on the example of an agrarian policy that took place on the territory of Ukraine during the period of colonial dependence, it was possible to identify the socio-economic and humanitarian consequences caused by non-compliance with the laws regarding the adequacy of production relations to the level and nature of the development of the productive agricultural forces.

Practical significance. The materials can be taken into account by agricultural policy developers during the finalization of state regulations aimed at opening the market for agricultural land rights in order to avoid an acute phase of conflict of socio-economic interests of peasants, producers, UTC, regions, society and the state. Figs.: 1. Refs.: 25.

Keywords: abstract-logical method; agrarian relations; productive forces; land reforms; market turnover of rights to land.

Mohylnyi Oleksii Mykolaiovych - doctor of economic sciences, professor, chief research fellow of the research and development centre for social and labour relations, development and analysis of rural statistical reporting, Ukrainian Research Institute of Productivity of Agroindustrial Complex (2, Solomianska sq., Kyiv)

E-mail: o.mogilnyi@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9802-1701>

Могильный А.Н. Аналитический потенциал абстрактно-логического метода исследования в сфере аграрной политики

Цель статьи - осветить аналитический потенциал абстрактно-логического метода исследования аграрной политики в части соблюдения универсальной закономерности соответствия аграрных отношений характеру и уровню развития производительных сил во время проведения земельных реформ и их социально-экономические последствия.

Методика исследования. Теоретической основой исследования стали философские основы познания диалектики экономической формы движения материи, труды ученых по вопросам методологии исследования экономических явлений и процессов и алгоритма организации научного поиска. Монографический метод применен для раскрытия потенциала абстрактно-логического метода исследования аграрной политики в ретроспективе под углом соблюдения политико-экономической закономерности относительно соответствия аграрных отношений уровню и характеру развития производительных сил сельского хозяйства. Восхождение от абстрактного к конкретному, системно-структурный и другие приемы позволили сформулировать цель статьи, элементы научной новизны, практическую значимость и выводы.

Результаты исследования. Освещены аналитические возможности комплексного применения приемов абстрактно-логического метода исследования аграрной политики за последние полтора века в контексте соблюдения универсальной закономерности относительно адекватности аграрных отношений уровню и характеру развития производительных сил в деревне в результате земельных трансформаций, которые проводились метрополиями в регионах нынешней Украины. С помощью этого метода проанализированы социально-экономические и гуманитарные последствия аграрной политики, направленной на ликвидацию частных форм хозяйствования, радикальное изменение типов собственности на сельскохозяйственные угодья в разные периоды аграрной истории и на современном этапе.

Элементы научной новизны. Использование приемов абстрактно-логического метода на примере аграрной политики которая имела место на территории Украины в период её колониальной зависимости дало возможность выявить социально-экономические и гуманитарные последствия, вызванные несоблюдением закономерности относительно адекватности производительных отношений уровню и характеру развития продуктивных сил сельскохозяйственной отрасли.

Практическая значимость. Материалы могут быть учтены разработчиками аграрной политики во время подготовки государственных регуляторных актов, направленных на открытие рыночного оборота прав на земельные участки сельскохозяйственного назначения с целью избежания острой фазы конфликта социально-экономических интересов крестьян, товаропроизводителей, ОТО, регионов, общества и государства. Илл.: 1. Библиогр.: 25.

Ключевые слова: абстрактно-логический метод; аграрные отношения; продуктивные силы; земельные реформы; рыночный оборот прав на земельные участки.

Могильный Алексей Николаевич - доктор экономических наук, профессор, главный научный сотрудник НИО социально-трудовых отношений, развития и аналитики статистической отчетности сельских территорий Украинского научно-исследовательского института производительности агропромышленного комплекса (г. Киев, пл. Соломенская, 2)

E-mail: o.mogilnyi@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9802-1701>

Стаття надійшла до редакції 20.05.2020 р.

Фахове рецензування: 25.05.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Могильний О. М. Аналітичний потенціал абстрактно-логічного методу дослідження у сфері аграрної політики. *Економіка АПК*. 2020. № 5. С. 22 – 33. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202005022>

Mohylnyi, O. M. (2020). Analytichniy potentsial abstraktno-lohichnoho metodu doslidzhennia u sferi ahrarnoi polityky [The analytical potential of the abstract-logical research method in the field of agricultural policy]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 22 – 33 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202005022>

* * *